

דף הרחבות לנושא – הלכות קצירה וביצירה מתוך סדרת הלכות שמיטה יחידה מספר 7

❖ הסוברים שגם הרמב"ם מבחין בין שמור לבין מופקר

ביארנו את דברי הרמב"ם כפי שנראה פשוטו, וכך מבארים את דבריו המהר"י קורקוס, החזון איש ובדרך אמונה (הרב חיים קנייבסקי):

דרך אמונה הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כב

דעת רבנו דלוקה מן התורה ואפילו בוצר מן המופקר איסור כדרך הקוצרים לדעת רבנו הוא במופקר מדאורייתא

כלומר, בין אם זה מופקר ובין אם לאו, יש איסור לקצור כדרכו. ברם, ללא הסבר, המנחת חינוך מציע שהרמב"ם מסכים עם הר"ש:

מנחת חינוך פרשת בהר מצוה שכח-שכט

הר"ש פרק ח' דשביעית משנה ו' מביא ברייתא זו דתורת כהנים ד"לא תקצור כדרך הקוצרים", וכתב: "כל זה מיירי במשומר, אבל במופקר שרי בכל עניין, ומביא שני הברייתות. אם כן, ניחא דמן השמור אתה בוצר כדרך הבוצרים כו' ומן המופקר אתה קוצר בכל עניין. ואפשר דגם דעת הר"ם והרהמ"ח גם כן כהר"ש, ואסור בלא שינוי דווקא מן המשומר, אבל מן המופקר שרי בכל עניין

בהמשך היחידה נלמד שהר"ש סובר שהדרישה לקצור בשינוי היא רק על השמור. מן המופקר אין צורך לקצור בשינוי. המנחת חינוך מציע שגם הרמב"ם סובר כך, אך בדבריו אינו מבואר כל כך מדוע.

(הר"ש סירילאו, פרשן חשוב על הירושלמי, בירושלמי שביעית פרק ח הלכה ו, דן בשיטת ר"ת. הוא מקשה עליו מאחת המשניות, ובכדי ליישב את דבריו מצטט את פירוש הרמב"ם על משנה זו. היו מן האחרונים שהסיקו מכך שהרמב"ם סובר כר"ת. אך אין הצדקה לומר כך: פירוש הרמב"ם הובא בכדי ליישב קושיה נקודתית. הר"ש אינו טוען ואף אינו רומז שהרמב"ם סובר כר"ת)

❖ איסור הנאה מהפירות

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף כא עמוד ב

אמר רבי אבהו: כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו - אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבילה

מגמרא זו לומדים שבאופן כללי, אם התורה אוסרת משהו באכילה ואיננה מתירה אותו בהנאה מפורשות, ההנחה היא שחל עליו איסור אכילה ואיסור הנאה.

האם הדברים נכונים על פירות שביעית שמורים? המשך חכמה מוסיף דרשה על דרשת חז"ל את הפסוקים:

משד חכמה ויקרא פרק כה פסוק ו

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה - מן השבות אתה אוכל, ואי אתה אוכל מן השמור וכו' ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול (פסוק ז) - אף השמור

כלומר, גם השמור, שנאסר באכילה, מותר להאכיל לבהמות. הרב וחנר תמה על כך:

שו"ת שבט הלוי חלק ז סימן קעט

הנה דרוש דרוש לנו הגאון מעצמו שמשמעות הפסוקים להתיר משומר לבהמה, ולא ידעתי דיוקו מניין לו? אי משום דכתיב אחר כך אכילת בהמה, הלא אדרבה, משמעות הפסוקים דקאי על הפשטות, דשבת הארץ היינו ממה שהפקיר, ואם משום דכתיב 'תהיה כל תבואתה לאכלי', דכל תבואתה משמע גם ממה שנשמר ואסור לאדם, גם זה אינו מוכרח, דהא י"ל דהפסוק משמענו דאף על גב דאין מאכילין לבהמה מאכל אדם בשביעית, מכל מקום אין איסור אם הבהמה אוכלת בעצמה והכל עומד גם לרשות בהמה ואין אנו מצווים למנוע הבהמות מזה ... לא ידעתי מאין הרגליים לדבר לדרש של הגאון משך חכמה

ראשית, מניין לו לדרוש את הפסוק כלל? יתרה מזו, לא ברור היכן בפסוק דרשה וייתור אלו רמחים. הרב קנייבסקי מציע שזה תלוי במקור איסור האכילה:

דרך אמונה שמיטה ויובל פרק ח הלכה יב

ולכאורה יש נפקא מינה, דלר"ת דיליף מקרא דמן המופקר אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר משמע דלאו דווקא אכילה אסורה, דהוא הדין כל ההנאות וההשתמשות, דהא התורה אסרה לבצור ולא הזכיר אכילה רק אסור לבצור להשתמש בה, אבל לפי הדרשא של התוספות ר"ד אי אתה אוכל מן השומר לא הוזכר אלא אכילה, אבל שאר הנאות מותרות

הציווי הכולל לא לבצור מן השומר רומז לכך שאסור לבצור לכל צורך. ברם, התוספות ר"ד דורש אחרת:

תוספות ר"ד מסכת יומא דף פג עמוד א

איסור שביעית היא כגון ששמר פרדיסו ולא הפקירו, וכדתניא בסיפרא: 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השומר

כאן לא מחכר איסור הבצירה באופן כללי. ביחידה הבאה נעסוק בשאלה אם "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" זו מצווה נוספת, או היתר העומד כאזון בין איסור הבצירה לבין היתר האכילה. בעוד שבמשך היחידה למדנו שהפסוק מאזן (כלומר – הנושא הוא איסור הבצירה, והפסוק הבא מגדיר מתי מותר לקצור ולבצור), התוספות ר"ד סובר שמדובר בציווי בפני עצמו. הדיון אינו בהגבלת הקציר והבציר, אלא בהיתר האכילה. ממילא, אומר הרב קנייבסקי, אין סיבה להניח איסור הנאה על סמך פסוק זה ודרשה הזו. כלומר, הרב קנייבסקי אומר שאם אנו מתחילים מאיסור הקציר, כאיסור מוחלט, ולאחר מכן מחפשים היתרים לקצור ולאכול, יש להניח שגם ההנאה אסורה. אך אם מבינים שאיסור הקציר הוא איסור לקצור בכדי לאכול באופן מסוים (או לסחור), אין הצדקה להניח שההנאה אסורה. הגרש"ז לומד הפוך: מניין לנו לאסור את ההנאה כלל? מדוע לא להניח שבכל מקרה הדיון הוא על אכילה בלבד. גם ר"ת, הלומד את איסור אכילת פירות שמורים מאיסור "לא תקצור", מדבר רק על הגבלת אכילה, ומעולם לא הגביל את ההנאה:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא

ואף אם איסור משומר אינו נלמד מקרא ד'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה'... אלא נלמד מקרא ד'לא תקצור' ו'לא תבצור', מכל מקום כמו דלענין מופקר לא בא הכתוב אלא לאסור קצירה כדרך הקוצרין, כך גם במשומר אסרה תורה לקצור אפילו על ידי שינוי כדי לאכול, אבל אם רוצה ליהנות מהם בעודם מחוברים או אחר כך מהיכא תיתי נימא דאסירי בהנאה, ואדרבא צריך עיון קצת: הרי אפשר דלא אסרה תורה אלא לקצור, אבל מנין דאסור גם באכילה? רק צריכים לומר: דמסתבר שלא אסר הכתוב לקצור כי אם מפני שאין בהם היתר אכילה. אבל, מהיכא תיתי נחדש גם איסור הנאה?! ואפשר, דכל שאין אני קורא בו 'לאכלה', לא שרי רחמנא לקצור, אבל לא דחשיב ממש כאיסורי הנאה.